

HOLLÆNDERNE PAA SPROGØ

Af

H. C. Holst (†).

Hensom og utilnærmelig ligger den lille Ø Sprogø, omgivet af Stengrunde, midt i Bæltet mellem de travlt befærdede Veje. Stenalderfolkene fandt Vej til den, samlede Skaldyr langs dens stenede Strand og hvilede sig i Læ af dens Egeskov. Fund af Stenredskaber har vidnet om deres Færden. Mennesker kom og drog atter bort. Til Tider var det Sørøvere eller andre Ufredsmænd, der fandt Tilhold paa Øen. Adam af Bremen kalder den en Sørøverrede og fortæller om, hvor vanskeligt det var at slippe forbi. Valdemar den store byggede paa den højeste Banke et Taarn, omgivet af en Ringmur af Kampesten. Saa var der ikke længere Plads for Sørøvere, og skikkelige Folk kunde søge Frelse og Tilflugt, indtil de vovede sig videre. Et Sagn fortæller, at Marsk Stig og hans fredløse Fæller satte sig fast paa Øen, udvidede Befæstningen og gjorde derfra de nærliggende Kyster usikre.

Saa fik Øen i lang Tid hovedsagelig firbenede Gæster, idet den blev benyttet til Fægang. Borgerne i Korsør fik Lov til at lade deres Heste og andet smaa Fæ gaa paa Sprogø, som andre af vore Fogeders Heste og Fæ.

Senere anbragtes paa Øen et kongeligt Stod af Heste — „fouller oc øgh“ — som halvville strejfedes rundt og søgte Føden, hvor de kunde bjerge den. Hestene omtales 26. Okt. 1532, da Michell Staldsvend fik Brev om, at Kongen havde givet Mester Johan Friis to af de unge Øg, som Kongen havde gaaende paa Sprogø, og 29. Febr. 1564 sendtes Brev til Lensmanden paa Nyborg Slot, Eskild Gøye, at han skulde levere Hertug Hans af Holstens Bud otte af de Øg, der gik paa Sprogø, hvilke Kongen havde givet Hertugen. 1547 fandtes paa Øen 15 Øg, unge og gamle.

Omsider blev Øen et Led i Samfærdselens Tjeneste. Det var Frederik II, som under et ufrivilligt Ophold der paa Hjemrejsen fra Kolding i Vinteren 1568—69 fik Øjnene op for dens Anvendelighed. Der maatte først og fremmest sørges for Husly samt Mad og Drikke til mulige Gæster. Saa fik Hollænderen Niels Boesen da 24. Juni 1569 Brev til Hr. Eskild Gøye, at Kongen havde undt og tilladt ham at bo og bygge paa Sprogø, og Lensmanden skulde derfor lade Hestene føre bort og slippe dem løs i Kohaven eller ved Eskebjerg, hvor han nu synes, de bedst kunde være.

Sprogø har muligvis allerede før i Tiden haft hollandske Beboere. Arild Huitfeldt fortæller nemlig, at Christian II skal have overladt Øen til nogle Hollændere, som senere flyttede til Bøtø. Om denne Bosættelse vides dog intet nærmere.

Det synes tvivlsomt, om Niels Boesen straks har kunnet slaa sig ned paa Sprogø. Hestene blev i hvert Fald næppe fjernede foreløbig; thi i Aksel Wifferts Forleningsbrev af 28. April 1571 paa Nyborg

Len staar der, at han skulde have Opsigt med Kongens Stod paa Sprogø og Romsø. 7. September s. A. fik Aksel Wiffert tillige Forleningsbrev paa Sprogø med al Nytte og Herlighed, kvit og frit uden Afgift, for den Tid, han havde Nyborg Slot i Forlening. Dog skulde han straks lade opsætte et godt Hus paa Øen og sørge for, at enhver, som kom der, Sommer eller Vinter, kunde faa Værelse i Huset og nyde nødtørftig Underholdning med Mad og Øl for sine Penge.

Om det nu var Niels Boesen eller en anden af hans Landsmænd, der blev Vært paa Øen, faar staa hen. Nogle Aar senere hen synes den at have været beboet af mindst to hollandske Familier, som i aarlig Afgift skal have svaret 3 Tdr. Smør. Aksel Wiffert har nok ikke været dem nogen ret velvillig Herre; thi 8. Decbr. 1576 skrev Kongen til Lensmanden, at Hollænderne — hvis Navn ikke nævnes — havde besøgt ham og klaget over, at Lejeafgiften af de Køer, Lensmanden havde overladt dem, var sat meget for højt, og tilmed blev de Køer, de en Gang havde faaet, ombyttede med andre. Desuden førtes der andet Kvæg og Faar til Øen, hvor de aad Græsset og ødelagde Fægangen. Hollænderne ønskede derfor Afgiften nedsat, da de ellers ikke turde blive paa Øen. For at de ikke skulde flytte derfra, bød Kongen, at Lensmanden skulde overlade dem saa mange gode Køer, som de behøvede, og disse Køer maatte ikke ombyttes; Afgiften maatte ikke sættes højere, end Hollænderne kunde taale, og fremmed Kvæg maatte ikke græsse paa Øen.

Ved kgl. Brev af 24. Juli 1580 tillodes det de Hollændere, som da boede paa Sprogø, fremdeles

at bo og ernære sig der mod en aarlig Afgift paa 10 „enkende“ Daler, som skulde leveres til Lensmanden paa Nyborg Slot. Da en af disse Hollændere, medens Aksel Wiffert havde Øen i Forlening (indtil 1579), havde bekostet Opførelsen af en Bygning, skulde denne vurderes, og Beløbet siden afkortes i hans Andel i den aarlige Afgift, indtil hele hans Udlæg var dækket. Hollænderne skulde fremdeles beflitte sig paa at bygge paa Øen, saa de kunde huse og herberge Godtfolk, om nogen nødtes til at besøge dem. Det blev ydermere paalagt dem at frede Skovene paa Øen, saa de ikke forhuggedes til Upligt i nogen Maade.

Hollænderne fornægtede ikke deres Hjemlands gode Traditioner. En vidt berejst Tysker, Samuel Kiechel, som under Isgang i Februar 1586 gjorde et Par Timers Ophold paa Øen, fortæller, at den var beboet af to hollandske Bønder, som ernærede sig af Kvæghold. Han priser deres smukke, gode og velsmagende Smør og Ost, som de satte paa Bordet for ham, og finder disse Frembringelser lige saa gode som Hollands. At der alle Vegne i Huset har været rent og propert, er sikkert hævet over enhver Tvivl. Ved Siden af Landbruget drev Sprogøs Beboere ogsaa noget Fiskeri og maaske tillige Jagt paa Fuglevildt. Samuel Kiechel fortæller, at der i Bæltet fandtes store Skarer af Vildænder („antvogt“), som man efter Sigende fangede ved at kaste Net over dem, hvorved der kunde tages mange paa én Gang.

Medens Hollænderne saaledes synes at have været udmærkede Værter for deres Gæster, overholdt de kun daarligt deres Pligt til at frede Skovene, og en af dem, Petter Petterson, kom da ogsaa til at

undgælde derfor. Han var en af de Hollændere, som Frederik II i 1580 havde givet Brev paa Øen, og senere synes han at være bleven eneraadende over den. Frederik II var uden Tvivl velvillig stemt mod Sprogøs hollandske Beboere, og Petter Pettersen, der vel nok var noget selvraadig, vovede derfor at tage sig forskellige Friheder. Dette førte til, at Lensmanden paa Nyborg Slot, Lauritz Brockenhus, 6. Juli 1592 indsendte Klage over ham til Kongens øverste Sekretær, Christian Holck, for at have forhugget Skoven, der tillige var stærkt afgnavet af Kvæget, som om Foraaret blev sluppet løs i den. Ved en Synsforretning, som Lensmanden havde ladet foretage ved 8 uvildige Mænd, var Skaden opgjort til:

Rodhugne Ege	54
Ege, som er styffued, Toppene, Bulle oc Grene udaf	321

Dertil havde Petter Pettersen uden at spørge Lensmanden om Forlov slaaet Pæle og udsat Bundgarn ved Øen. Lensmanden havde forbudt ham at have dette Bundgarn staaende, da det kunde volde Skade paa Færgeskuder og andre Fartøjer, men Petter Pettersen havde vist sig modvillig og vilde ikke agte Lensmandens Forbud og havde sagt, at han vilde søge Prinsen (Christian IV). Lensmanden mente, at der paa Øen vel kunde bo en anden, der ikke holdt saa meget Kvæg og ellers kunde søge sin Næring ved anden Brug af Skoven samt ved Fiskeri. Han har aabenbart været i høj Grad fortrønet over Petter Pettersens Optræden og har vel haabet, nu da Frederik II ikke mere var i Live, at faa ham bort fra Øen, hvad han dog ikke opnaaede. Ganske

vist udgik der den 9. Juli s. A. Ordre til Lauritz Brockenhus, at han skulde lade Hollænderen fængsle, indtil denne havde sat sikker Borgen for at ville staa Kongen til Rette; men efter at Petter Pettersen havde ansøgt Kongen om Tilgivelse, slap han for „al Tiltale og Faldsmaal“ mod at betale 40 Dd. For Fremtiden maatte han dog ikke udsætte Bundgarn og ej heller hugge Skov uden efter Udvisning af Lensmanden eller dennes Fuldmægtig.

Derefter synes Petter Pettersen at have levet adskillige Aar i Fred og Ro paa Sprogø. Hans Søn, Johan Pettersen, fik ved kgl. Brev af 21. Maj 1608 Øen overdraget paa samme Vilkaar som Faderen. Han skulde dog tage den i Fæste af Lensmanden mod en rimelig Indfæstning. Han var gift med Mette Frandsdatter. Blandt de Gæster, som han i Tidens Løb husede, kan nævnes Christian IV, som den 19. Januar 1620 ankom fra Fyen og maatte blive Natten over, fordi der var „megen Iis i Beltet.“ Inden Videre-rejsen til Korsør Dagen efter betalte han 10 Slette-daler for Mad og Øl til Folkene, som havde ført ham til Øen, og desuden fik Værtinden 2 Slettedaler i Foræring. Johan Pettersen døde 15. Oktober 1635 og blev begravet i Nyborg Kirke.

Nogle Aar senere finder vi Hollænderen Hieronymus Heinrichsen (Eckleff) bosat paa Sprogø, som han sandsynligvis har overtaget kort efter Johan Pettersens Død. Under Krigen 1644—45 blev Øen hjem søgt af Svenskerne, som udplyndrede Beboerne. Hieronymus Heinrichsen klagede herover sin Nød til Kongen, som ved Brev af 16. April 1646 bevilgede, at hans „Kvinde eller et af hans Børn forne Ø, om de hans Død overlevende vorder, for Fæste og

sædvanlig Afgift maa bekomme“. Dette Brev blev 15. December 1649 bekræftet af Frederik III. 7. Nov. s. A. blev Hieronymus Heinrichsen ved Vinding Herreds Ting dømt til at betale Korntiender til Nyborg Kirke, og han nævnes atter 17. Februar 1653; men derud over vides intet om, hvor længe han og hans Hustru levede paa Sprogø. Dog er det nok ham, det drejer sig om, naar Arent Berntsen (1656) fortæller, at Sprogø „besiddes af en Hollænder, som sig der meget rundeligen nærer af Køer, Faar og andet Kvæg samt af Avl og adskillig Frugt“.

Hieronymus Heinrichsen og hans Hustru, hvis Navn ikke kendes, havde mindst 3 Børn, nemlig:

1. Skipper Christoffer Eckleff, døbt 25. Marts 1647, død 1718, gift med Maren Mikkelsdatter, død 1701, 52 Aar gl.,
2. Hilleborg Eckleff, død 1677, gift med Borgeren Mikkell Johansen, død 1674, og Vognmand Peder Hansen, død 1677,
3. Dorthea Eckleff, død 1694, gift med Skipper Peder Madsen, som druknede paa sin Rejse til Norge (1694).

De fandt alle med Undtagelse af Peder Madsen deres Hvilested paa Frue Kirkegaard i Nyborg.

Det er ikke sandsynligt, at nogen af de her nævnte har haft Sprogø i Fæste. Derimod træffer vi i 1674 en ny Mand af Slægten, Oluf Knudsen (Eckleff), som i Kirkebøgerne føres med Tilnavnet „Sproumand“.

Lad os begive os over til Øen og tage Forholdene — som de var paa den Tid — i Øjesyn. Vi kan slaa Følge med et Rejseselskab, som agter sig over Bæltet fra Fyen til Sjælland. Der er den

hollandske Købmand Abraham van der Meersch til-
ligemed to Brødre v. Halmael, ligeledes Hollændere,
og deres Tjenere, endvidere Nyborgs Kommandant,
Oberst Cicignon, med to Tjenere, samt 6 Roerskarle
og en Styrmand, ialt 14 Mennesker, i en 6-Aarers
Baad. Det er den 23. Febr. 1674. Aaret var begyndt
med mildt Vejr, og først for en Maanedes Tid siden
slog det om til streng Frost. Klokken er halvti om
Formiddagen, da vort Selskab støder fra Land. Langs
Kysten er der aabent Vand, men længere ude er
der megen Is i hurtig Drift nordpaa. Vi lader nu
van der Meersch fortælle: „Vi kom da, som om vi
var i Grønland, hen mod den skrækkelige Drivis og
søgte at finde en Aabning. Omsider fandt vi et Sted
og roede saa ind i Isen i en aaben Rende, men det
varede ikke ret længe, inden vi blev saa omringede
af Isbjergene, at vi stod i stor Fare for at blive
klemte i Stykker. Vi fik nemlig en stor Flage svær
Is for Boven, derpaa fulgte saa svære Isbjerger i saa-
dan en rivende Drift, at de sikkerlig havde presset
os til Bunds og knust os, havde ikke Skipperen i
stor Bestyrtelse raabt: Skynd jer, skynd jer! Spring
alle op paa Isen! Det skete øjeblikkelig, og man
halede alle Mand i en Fart Baaden op paa Isen, og
umiddelbart efter trængte Ismassen paa agter mod
Baaden med saadan en Kraft, at hele Isen rystede,
slog Revner og knagede, skønt Isflagen dog var godt
tre Fod tyk, saa at vi, hvis vi havde nølet et Øje-
blik længere, sikkerlig alle havde været fortabte. Her
stod vi nu paa Isflagen og drev af Sted med vor
Baad; saa vandrede vi i Sø paa Isflagen, rystende
af Kulde og Angst, indtil vi endelig paa den anden
Side igen saa aabent Vand, saa gik det med alle

Mand for Baaden henover Isen, og saa kom vi igen i Vandet. Det varede imidlertid ikke længe, inden vi igen kom i den samme Fare, igen i Hast Baaden ud paa Isen, som vi drev af Sted med saa længe, at Aftenen allerede begyndte at falde paa med Taage, hvilket forøgede vor Angst. Vi havde imidlertid faaet den lille Ø Sprogø i Sigte, som ligger midt i Store Bælt mellem Nyborg og Korsør; den begyndte vi nu at nærme os paa Drivisen. Endelig, før det endnu var mørkt, fandt vi igen aabent Vande, saa vi skyndte os og kom velbeholdne i Land paa den lille Ø Sprogø“.

Her var af de første hollandske Beboere opført et eller to Huse. En tysk rejsende, som Aar 1600 sejlede forbi, mener at have set „et Par Huse“; en anden Tysker saa derimod i 1673 kun ét Hus samt to grønne Høje. Holger Jacobæus, som passerede i 1671, omtaler ogsaa kun ét Hus, af hvis beskedne Ydre han har efterladt os en Tegning. Nu laa der et lille Hus med et Skur i Nærheden af den store Banke. „I denne fattige Bygning“, skriver v. d. Meersch, „drog vi ind med hele vort Selskab og Bagage, medens Skibsmandskabet gik ind i Skuret. Her var vi paa fast Land, men hele Natten igennem hørte vi Isen brage med stor Gevalt mod Strandbredden og skyde sig op til hele Bjerge.....!“

Bonden eller Herren over hele denne lille Ø eller Landsby paa ét Hus (et Baratoria saa at sige, hvor Sancho Panza var Guvernør) fyrede bravt i og skaffede saa megen frisk Halm ind i Kamret, som vi alle havde nødig til Sengeleje; men forinden aabnede Obersten sit Flaskefoder og sin Proviantkurv, og vi ogsaa vor; der var alt til fælles bedste, det var,

som om vi alle var Brødre, vi havde jo staaet de samme Farer igennem, før vi var komne hid. Vi forlystede og fornøjede os paa bedste Maade i hverandres Selskab for at glemme den udstandne Fare og lidte Besvær, og vi lavede et herligt Maaltid, baade hvad Mad og Drikke angik, og bagefter gav Hr. Obersten en vidunderlig delikat Gyldenvand, og derefter alle til Sengs i Halmen. Ude Blæst, inde Fæst!“

Næste Morgen ved Daggry var v. d. Meersch af Halmen og stod snart paa Højen ved Ruinen af Valdemar den stores næsten helt sammenfaldne Taarn. Rimeligvis har Øens Beboere herfra Tid efter anden bjerget lidt Byggemateriale ligesom fra Skoven, som i 1656 var svunden ind til en lille Lund og derefter ikke omtales af nogen. v. d. Meersch tænkte vel ogsaa mindre paa at se efter Træer end paa Udsigterne til at komme videre. Til hans store Glæde var Farvandet mellem Sprogø og Sjælland næsten isfrit, og snart sad hele Selskabet atter i Baaden paa Vej til Korsør, som de velbeholdne naaede inden Middag.

Ligesom sin Forgænger maatte Oluf Knudsen paa sin udsatte Post friste den Skæbne at blive udplyndret af Svenskerne. Det var Admiral Erik Sjøblads Eskadre, som under den skaanske Krig øvede denne Bedrift 23. Maj 1677, ni Dage før den blev ødelagt i Kamp mod Niels Juels Flaade syd for Lolland.

Sprogø var i Matriklen af 1664 opført med 3 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn, hvorefter der sandsynligvis er paalagt Fæsterne nye Skatter, som de hidtil havde været fritaget for. Det var antagelig dette, som var Aarsag til en Henvendelse fra Oluf Knudsens Hustru, Marie, til Thomas Kingo og dennes Hustru, til hvem hun havde noget Kendskab fra

deres Besøg paa Øen. Selv var Marie ikke stærk i Skrivekunsten, men en eller anden pennenfør Mand opsatte for hende følgende karakteristiske Skrivelse, dateret: Sprou [o: Sprogø], d. 28. Aprilj Ao. 1681:

Velædle og Velbyrdige Frue!

Eftersom Eders Velbr., da I var sidst paa vort Land, havde Lyst til Brichoste, saa fremskikkes en liden Prøve, nemlig 60 Stykker, med venlig Begæring, at de maatte optages i en god Mening. Ellers understaar jeg mig Eders Velbr. at bemøje [o: ulejlige], om hun vil være saa god at melde et Ord hos hendes Kæreste [o: Mand] anlangende det sidst I var paa vort Land, da Eders Kæreste [o: Mand] lovede mig, at han (dersom jeg kunde fly [o: skaffe] ham de forrige udgivne Friheder) vilde selv for mig til Hans Majs. supplicere, at vi de forrige Friheder, om muligt var, skulde erlange, hvilke for^{ne} forrige Friheder herhos fremskikkes, om det var muligt, at han vilde have os i Hukommelse. Thi tilbyder vi allerydmygeligst Hans Velbr. derfor hans Møje at contentere [o: tilfredsstille] og hvad som ikke kan ske med Penge, det skal vi Natten med Dagen med vore ydmyge Bønner daglig have i Hukommelse. Imidlertid indeslutter jeg Eders Velbr. med ganske Familie under den højstes Protection trolig vil have befalet, forbliver Eders Velbr.

pligtskyldigste Tjenerinde

Herunder satte „Marie Ole Knudsens“ egenhændig sit Navn, hvorefter Brevet forsynedes med følgende Udskrift: „Dend velædle, høylærde og høværverdige Gudss Mand M. Thomass Kingo, Superintendent offuer Fyenss Stifft, dette hans Kieriste ydmygeligst

tilstillet“. Bilagt med Frederik III's Brev af 15. December 1649 og ledsaget af de 60 Brick-Oste, den liden Prøve, som Marie vel nok har tillagt en ikke ringe Overtalelsesevne, afgik Skrivelsen derefter til Odense. Resultatet af denne Henvendelse kendes ikke. Maaske var det den, der bevirkede, at Kongen 20. November 1694 fritog Gaarden paa Sprogø for alle Skatter og Paalæg, men da boede Oluf Knudsen ikke længere paa Øen.

Ret mærkeligt er det, at ikke Oluf Knudsen, men derimod hans Hustru, skriver til Kingo. Dette i Forbindelse med den Omstændighed, at Brevet fra Frederik III er i deres Besiddelse, kan tyde paa, at ogsaa Marie Oluf Knudsens var en Datter af før nævnte Hieronymus Heinrichsen og saaledes retmæssig Arvtager til Øen. Denne Antagelse bestyrkes yderligere deraf, at Oluf Knudsens ældste Søn (døbt 1675) hed Hieronymus. Foruden denne Søn fødtes i Hjemmet paa Sprogø følgende Børn: Maren (døbt 1677), Christoffer (døbt 1681), Anna (døbt 1687) og Hilleborg (døbt 1691). Navnene viser Slægtskabet med Hieronymus Heinrichsen, og der kan næppe være Tvivl om, at en af Døtrene (hvad enten det nu var Maren eller Anna) var opkaldt efter dennes Hustru, hvis Navn derfor antagelig har været Maren eller Anna.

Ikke længe efter den yngste Datters Fødsel forlod Oluf Knudsen med sin Familie Sprogø og flyttede til Bøtø paa Falster. Han var den sidste Hollænder paa Sprogø. I omtrent 120 Aar havde Øen været beboet af Hollændere, og i al den Tid var der vistnok sørget godt for de rejsende, som gæstede den.
